

مجله اقتصادی

مجله اقتصادی / دوره دوم / سال چهارم / شماره ۲۵ و ۲۶ / مهر و آبان ۸۳

به نام خدا

مجله اقتصادی / ماهنامه داخلی حوزه معاونت امور اقتصادی
دوره دوم / سال چهارم / شماره ۲۵ و ۲۶ / مهر و آبان ۸۳

صاحب امتیاز: معاونت امور اقتصادی
مدیر مسئول: سعید شبرکوند
سرپرست: علی دینی ترکمانی

هیأت تحریریه: محمد رحیم احمدوند، سیف‌الله اسلامی، آناهیتا باقرزاده، محمد پاریزی، ملوک پرنوی شفق، علی خرسندیان، فرزانه دهل، بهنام سالم، شکوه السادات سیدعلی اکبری، محسن کلاتری بنگر، مریم گرامی، داریوش مبصر، سیدحسین میرجلیلی

مدیر داخلی: انور سپهری
مدیر هنری: سعید قره‌خانی
ویراستار: شیوا فخری مقدم، مهتری دوستی
خروجین: خدیجه جعفرزاده و لیلا جعفرزاده

مجله در ویرایش مطالب آزاد است. مقاله‌های منتشر شده لزوماً به معنای دیدگاه معاونت امور اقتصادی نیست. مجله اقتصادی با استقبال از طرح نقطه نظرهای شما، آماده دریافت مطالب ارسالی است. لطفاً مقاله‌های خود را به نشانی زیر ارسال فرمایید:

«خیابان پاسداران، خیابان شهید حجت سوری
(نیستان هفتم شماره ۶۲/۳)، معاونت امور اقتصادی»
کدپستی ۱۹۴۴۸/۴۱۴۴

تلفن: ۲۵۵۳۳۲۰ و ۲۵۵۳۳۰۱-۶

سراغاز سخن

۲

اقتصاد ایران

موانع، چالش‌ها و مشکلات اقتصادی، خصوصی سازی در ایران

۶

آذرمیدخت دادجوری توکلی

۱۴

اشتغال زنان

تحلیل بحران افزایش قیمت‌ها در ۱۳۸۲ و سیاست‌های کنترل گرانی

۱۶

علی حسین یاراحمدی

اقتصاد توسعه و مالیه

استراتژی و فن آوری تجارت الکترونیکی برای بانکداری و تأمین مالی

۲۶

علی حسن زاده

۳۴

پرسشنامه تیپ برای نظرسنجی میزان سلامت اداری / حسین قضاوی

۴۰

توصیه فقهی مضاربه / زهرامظلومی فرد

اقتصاد بین المللی

کشورهای جهان سوم و غربی سازی جهان / مرتضی شیرودی

۴۴

جهان نامتوازن‌ها / آلبرتو آیسینارو فرانسیسکو گیواوزه

۵۹

ترجمه: زهرا کدیور

نفت: افزایش نیاز و کاهش عرضه در پرتو جنگ (عراق ریشه‌های بحران

۶۱

جدید نفت) / نیکولاس سرکس / ترجمه: بهروز عارفی

اطلاعات رسانی

جهانی شدن، چالش‌ها و ناامنی‌ها / تألیف: مجید تهرانیان و دیگران

۶۴

تلخیص و تنظیم: سپیده شبستری

۷۴

مکتب تنظیم / اربرت بویر / ترجمه: سیدحسین میرجلیلی

۷۷

ژئوپلیتیک بازی‌های المپیک / پاسکال بونی فیس / ترجمه: ویدا امیرمکری

۸۰

تاریخ بدون پایان / فرانسیس فوکویاما / ترجمه: علی محمد طباطبایی

۸۴

اتفاق بازرگانی بین‌المللی / آناهیتا باقرزاده

۸۶

آشنایی با اینترنت (قسمت هفتم) / ترجمه محمود حافظیان

مکتب تنظیم^۱

وایت بوی^۲

ترجمه: سیدحسین میرجلیلی

(استادیار پژوهشکده اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی)

در مباحثه‌های دهه ۱۹۸۰، اصطلاح «تنظیم» مداخله دولت به نام مدیریت اقتصادی را به نظر آورد، هرچند مخالف آن یعنی آزادسازی^۳ (یا کاهش اقدام‌های تنظیمی دولت)، به گونه‌ای گسترده‌تر مورد استفاده قرار گرفت. در حوزه سیاست اقتصادی و طبق آموزه‌های کینزی، تنظیم نشان‌دهنده تعدیل فعالیت اقتصاد کلان یا مداخله‌های پولی و بودجه‌ای ضدچرخه‌ای^۴ است.

این اصطلاح در فیزیک و زیست‌شناسی نیز با معنای متفاوتی به کار رفته است. در مکانیک یک تنظیم‌کننده، ابزار تثبیت سرعت چرخش یک ماشین است. در زیست‌شناسی، تنظیم معادل تولید دوباره مولدی مانند DNA است. به عبارت کلی، نظریه نظام‌های مطالعه نقش مجموعه‌ای از حلقه‌های بازخوردی مثبت و منفی در ارتباط با ثبات شبکه پیچیده‌ای از تعامل‌ها را در بر می‌گیرد.

در این‌جا معنای سوم اصطلاح تنظیم به صورت کامل‌تری شکل گرفته است. در حالی که از معانی پیشین آن کاملاً جدا نیست ولی از آن‌ها متمایز است. نظریه‌های تنظیم، حوزه‌ای از پژوهش را به وجود می‌آورند که بر تجزیه و تحلیل تغییرات درازمدت در اقتصادهای سرمایه‌داری متمرکز شده است. در ابتدا، این کار بیشتر فرانسوی بود؛ اما مطالعات مرتبط می‌تواند در کشورهای متعدد عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)^۵ و همچنین کشورهای جهان سوم نیز صورت پذیرد. (هاسن، ۱۹۸۱؛ آمینامی، ۱۹۸۵). این نظریه‌ها، شهادهای مارکسیستی^۶ و اقتصاد کلان کینزی یا کالسی را ترکیب می‌کنند، به این منظور که مطالعات تاریخ‌گرایان یا نهادگرایان را احیا کنند.

در سطح اولیه، یک شکل از تنظیم، دلالت بر هر «قرایندهایی انطباقی»^۷ تولید و تقاضای اجتماعی دارد که نتیجه تلفیق تعدیل‌های اقتصادی مرتبط با شکل معینی از روابط اجتماعی، شکل‌های سازمان‌دهی و ساختارهاست. (بویور، ۱۹۷۹ و ۱۹۸۶).

در سطح ثانویه، یعنی سطح بلند پروازانه‌تر، این «مسأله‌نما» بر آن است که گذار از یک شیوه تنظیم به شیوه دیگری را در یک چشم‌انداز بلندمدت تاریخی تشریح و در صورت امکان تبیین کند. (اگتا، ۱۹۸۲،

جی. آر. ای. ای. سی، ۱۹۸۱). بنابراین هدف این مسأله نما دور از دسترس و دارای ماهیت کلی است اما حوزه آن با سه پرسش اصلی، تعریف شده است:

۱. چگونه می‌توانیم انتقال از دوره‌های رشد بالا و نسبتاً منظم به دوره‌های بی‌ثباتی و رکود نسبی را توضیح دهیم؟

۲. چرا با گذشت زمان، بحران‌ها، روندهای متفاوتی دارند؟

۳. آیا می‌توان فرض کرد که رشد و بحران‌ها، شکل‌های ملی^۸ کاملاً متفاوتی به خود می‌گیرند؟^۹

اغلب نظریه‌های اقتصادی، نتوکلاسیکی، کینزی یا حتی مارکسیستی بر مقادیر ثابت^{۱۰} کلی در نظام‌های کاملاً تجریدی تأکید می‌کنند که در آن تاریخ فقط یک تأیید یا نگرانی رو به زوال است.

در مقابل، رویکرد تنظیم به دنبال تعامل گسترده در میان تاریخ و نظریه ساختارهای اجتماعی، نهادها و نظم‌های اقتصادی^{۱۱} است. (دو وروی، ۱۹۸۴).

به عنوان نقطه شروع، ما فرضیه «نقش کانونی انباشت» را به عنوان نیروی محرک جامعه‌های سرمایه‌داری در نظر می‌گیریم. این نیازمند شرح عواملی است که تضادها (Conflicts) و نبود تعادل‌های جدانشدنی در تکوین^{۱۲} سرمایه را کاهش می‌دهد یا به تأخیر می‌اندازد و فهم امکان‌پذیری دوره‌های رشد مستمر (بویور و میستوال، ۱۹۷۸) را تسهیل می‌کند. این عوامل همراه با رژیم‌های خاص انباشت هستند یعنی شکلی از اتصال بین پویایی‌های نظام مولد و تقاضای اجتماعی، بین توزیع درآمد میان دستمزدها و سودها از یک سو و از سوی دیگر تقسیم درآمد بین مصرف و سرمایه‌گذاری است. توضیح اصول سازمان‌دهی به این دلیل مفید است که میان چنین مغایرت‌هایی^{۱۳} مانند گسترش ظرفیت تولیدی تحت محرک رقابت و فشار رو به پایین بر دستمزدها که مانع رشد تقاضای سود میانجی‌گری می‌کند، شکل‌دهی^{۱۴} مجموعه‌ای از روابط اجتماعی بنیادی^{۱۵} تعریف شده (اگیتا، ۱۹۸۲) که انتقال بین محیط‌دهی همراه با یک رژیم انباشت و راهبردهای جمعی^{۱۶} بین پویایی‌های اقتصادی و رفتار فردی را ممکن کند. تعداد اندکی از شکل‌های نه‌دی-حسی، که نتیجه مبارزات اجتماعی گذشته و ضرورت‌های بازتولید مندی-جمعه هستند، انبوهی از راهبردهای جزئی،

که غیر متمرکز و دارای افق زمانی محدودی هستند را چارچوب می‌دهد و کانالیزه می‌کند.

پژوهش‌های انجام شده در مورد ایالات متحده (اگلیتا، ۱۹۸۲) و فرانسه (بویر، ۱۹۷۹، ۱۹۸۶) میان پنج شکل نهادی اصلی تمایز قائل می‌شود. شکل‌های رقابت با سازوکارهای هماهنگی میان مجموعه‌ای از تصمیم‌های غیر متمرکز توصیف می‌شود. مادامی که تعدیل گذشته‌نگر^{۲۳} قیمت‌ها و مقادیر، موازنه را تضمین می‌کند؛ رقابتی و انحصارگر (در فروش) هستند اگر اجتماعی شدن آینده‌نگر^{۲۴} درآمد به گونه‌ای باشد که تولید و تقاضای اجتماعی، با هم رشد کنند. (لیپیتز، ۱۹۷۹). نوع محدودیت پولی رابطه متقابل میان اعتبار و خلق پول را توضیح می‌دهد: وقتی پول اغلب فلزی است، اعتبار برحسب نقل و انتقال ذخایر، به سختی محدود شده است؛ علیت معکوس می‌شود وقتی در برابر پویایی‌های اعتبار، عرضه پول را در نظام‌هایی که برابری بیرونی نشانگر تنها محدودیت مهم در نظام پولی ملی است، مقید می‌کند. (بناسی و دیگران، ۱۹۷۹). ماهیت توافق‌های نهادینه شده^{۲۵} شکل‌های متفاوتی از روابط میان دولت و اقتصاد را تعریف می‌کند. (آندر و دلورم، ۱۹۸۳): دولت تا وقتی فقط شرایط عمومی مبادله بازرگانی، تضمین شده باشد؛ به عنوان داور است و زمانی که شبکه‌ای از تنظیم‌ها و مداخله‌های بودجه‌ای، حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف را تدوین می‌کند و مداخله‌گر است. شیوه‌های حمایت برای رژیم بین‌المللی نیز از مجموعه‌ای از قواعدی که روابط میان دولت، ملت و بقیه جهان برحسب مبادله کالا، نقل و انتقال سرمایه و تسویه حساب پولی را سازمان‌دهی می‌کند، به‌دست آمده است. تاریخ‌ورای مقایسه سنتی میان یک اقتصاد باز و بسته، تجارت آزاد و حمایت‌گرایی در نظر می‌گیرد؛ و انواع شکل‌های معلق^{۲۶} میان اقتصاد سلطه (هژمونیک) که تشکیل‌دهنده محور نظام بین‌المللی است و کشورهای پیرامون این نظام را آشکار می‌کند. (میسترال، ۱۹۸۲؛ لیپیتز، ۱۹۸۶).

سرانجام شکل‌های روابط دستمزدی اشکال تاریخی مختلف روابط میان سرمایه و نیروی کار، یعنی سازمان‌دهی ابزارهای تولید، ماهیت تقسیم اجتماعی و فنون کار، نوع اشتغال و نظام تعیین دستمزدها و سرانجام شیوه

زندگی کارگران را نشان می‌دهد. اگر در مراحل اولیه صنعتی شدن، مزدبگیران پیش از هر چیز به عنوان تولیدکننده تعریف شوند، طی مرحله دوم، آن‌ها به طور هم‌زمان تولیدکننده و مصرف‌کننده هستند. بنابراین مقایسه میان روابط دستمزدی قرن نوزدهم و روابط فوردیست^{۲۷}، نظیر دوره معاصر است. (کوریات، ۱۹۷۸؛ اچلیتا، برنر، ۱۹۸۴؛ بویر، ۱۹۷۹ و ۱۹۸۷). بر مبنای این شکل‌ها، می‌توانیم به تحلیل منطقی رفتار گروه‌های اجتماعی و منطقی افراد با حصول اطمینان از انسجام نسبی و ثبات رژیم انباشت کنونی بپردازیم. در این نقطه است که اندیشه تنظیم به عنوان تلفیقی از سازوکارها و اصول تعدیل همراه با یک شکل از روابط دستمزدی، رقابت، مداخله دولت و سلسله مراتبی شدن^{۲۸} اقتصاد بین‌المللی آشکار می‌شود. سرانجام تمایز میان بحران‌های کوچک و بزرگ^{۲۹} فراخوانده شده است (بیلاوت و گرانو، ۱۹۸۵؛ لورنزی و دیگران، ۱۹۸۰؛ بویر، ۱۹۸۶؛ مازیر و دیگران، ۱۹۸۴). بحران‌های کوچک با ماهیت ترجیحاً چرخه‌ای، همان توصیف تنظیم در واکنش به نبود توازن‌های مکرر انباشت است. بحران‌های بزرگ با ماهیت ساختاری فرایند انباشت، تردید در ثبات شکل‌های نهادی و تنظیم که آن را نگه می‌دارد، ایجاد می‌کند. گسیختگی جزئی در کارکرد نظام، راه را برای مبارزات اجتماعی و گزینه‌های سیاسی هموار می‌کند. اگر تناسب یک الگوی نظری از قلمرو نتایج آن به‌دست آید، پس ضروری است برخی از یافته‌های اصلی پژوهش که طی دهه گذشته دنبال شده را خاطر نشان کنیم. طبق این مسأله نما، در پویایی‌های درازمدت و همچنین در توسعه کوتاه مدت، نهادها اهمیت دارند. پژوهش تاریخی تأیید می‌کند که گاهی اوقات شکل‌های نهادی در نظام در حال عمل، تأثیر می‌گذارند و در زمان‌های دیگر، تغییرات مهمی در جهت‌گیری به ثبات می‌رسانند. در پایان دوره‌ای که می‌تواند چند دهه را در بر گیرد، همان شیوه توسعه، یعنی تلفیق شیوه تنظیم و رژیم انباشت، تحت تأثیر قرار گرفته است.

تغییراتی در گرایش‌های رشد درازمدت و سرانجام در تورم مشخصات فرایندهای چرخه‌ای (همزیستی رکود و تورم یا ویژگی برجسته تورم رکودی گرایان) (سیرماب، کوردس، ۱۹۷۷) وجود خواهد داشت. بنابراین چرخه‌ای

و روش کار تعیین کرده است. تبدیل این سخنان به نظریه کاملتر، به پژوهش‌های آینده بستگی دارد.

بی نوشت:

1. Regulation School
2. Robert Boyer
3. deregulation
4. Contracyclical
5. Loops
6. organization for Economic Cooperation and Development
7. Marxian intuitions
8. Adaptation
9. Directions
10. National Forms
11. Assume
12. Invariables
13. economic regularities
14. Formation
15. Contradictions
16. institutional Form
17. Fundamental
18. Collective
19. ex post
20. ex ante
21. institutionalized Compromises
22. Spaced out
23. Fordist
24. hierorchization
25. periodization
26. Fordist
27. Wage - earners
28. Fine - tuning
29. Cardinal opposition
30. Taylorism
31. irrefutable

بودن²³ اقتصادهای سرمایه‌داری پیشرفته که بخشی از نظریه مارکسیستی سنتی نیستند پدیدار می‌شود. (لورنزی و دیگران، ۱۹۸۰). به رغم افزایش در انحصار فروش، برجستگی دوره بین دو جنگ جهانی هنوز تنظیم رقابتی است. بعد از جنگ جهانی دوم رژیم انباشت بی سابقه‌ای، بنیاد نهاده شده است که ناشی از انباشت شدید متمرکز بر مصرف انبوه بود (برتراند، ۱۹۸۳) و به فوردیست²⁴ معروف شد و از طریق تنظیم نوع انحصارگر کانایزه شد. در واقع تغییر در روابط دستمزد، به‌ویژه انتقال به فوردیسم (کوربات، ۱۹۷۸)، یعنی همزمانی تولید انبوه و دسترسی مزدگیران²⁵ به سبک زندگی امریکایی، و در مدیریت پولی، یعنی انتقال به پول اعتباری پذیرفته شده در داخل، به نظر می‌رسد. نقش بزرگتری از تغییر در شیوه‌های رقابت یا سیاست‌های تثبیت ترکیبی به سبک‌کنیز ایفا کرده است. (اجلیتا، ۱۹۸۲؛ اجلیتا و آرتان، ۱۹۸۲؛ بویر، ۱۹۸۷).

از دهه ۱۹۶۰ به ما گفته شده که در حال تجربه یک بحران بزرگ بی‌سابقه تاریخی هستیم؛ نظیر آن در مورد شکل اصیل توسعه نیز گفته شده است. (بویر و میسترال، ۱۹۷۸؛ مازیر و دیگران، ۱۹۸۴). این مطلب دست کم در حال حاضر، می‌تواند غیبت رکود تراکمی و مزمین، اگر چه با تورم معتدل تر را توضیح دهد. (لیبیتز، ۱۹۸۵).

در نتیجه منطقی است که سیاست‌های اقتصادی پیشین اثربخشی خود را از دست بدهند. (بویر، ۱۹۸۶B). ابتدا به این دلیل که بحران به طور چرخه‌ای نیست بلکه ساختاری است؛ این باعث می‌شود سیاست تنظیم دقیق²⁶ بی اعتبار شود.

دوم، به خاطر تغییرات ساختاری انجام شده برای غلبه بر بحران ۱۹۲۹ متوقف شده است. (لیبیتز، ۱۹۸۶B). بنابراین به منظور یافتن راهی به بیرون از نبود توازن‌ها و تناقض‌های انباشت شده، آن‌ها می‌توانند تکرار نشوند. در دقیق‌ترین معنا هیچ‌گونه جبر فناورانه یا اقتصادی وجود ندارد؛ قرائنی گونه‌های گذشته فوردیسم و تنوع راهبردهایی که اکنون گسترش یافته‌اند، گشایشی هر چند جزئی، برای خروج از بحران است. (بویر، ۱۹۸۶B و ۱۹۸۶C). مسائل جدید نوظهور مرتبط با پیوند اصلی میان صنعت و بخش خدمات است. (پتیه، ۱۹۸۶).

افزون بر آن، تحقیق درباره صورت‌بندی‌های (فرماسیون) اجتماعی غیر از کشور فرانسه، ایالات متحده و کشورهای صنعتی قدیمی، نشان‌دهنده نهایت تسبی بودن شکل‌های نهادی، رژیم‌های انباشت و شکل‌های تنظیم است که نمی‌تواند به یک مخالفت شمارشی²⁷ میان تیپور یسم²⁸ و فوردیسم، سرمایه‌داری انحصارگر در برابر سرمایه‌داری رقابتی و غیره، کاهش یابد. به جای نتایج غیرقابل ابطال²⁹ و یک نظریه کامل، رویکرد تنظیم، مفاهیم کلی